

MAHMUDXOJA BEHBUDINING IJTIMOIIY-SIYOSIY VA ILMIY FAOLIYATI TARIXI

Raxmatova Maftuna Shavqiddinovna

O‘zbekiston - Finlandiya pedagogika instituti

1-bosqich magistranti tarix yo‘nalishi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada davlat arbobi, faylasufi va jamoat rahbari Mahmudxoja Behbudining ijtimoiy, siyosiy va ilmiy faoliyati tahlil etilgan. Uning faoliyati butun Markaziy Osiyo, xususan, Turkistonning ijtimoiy-siyosiy hayotiga katta ta‘sir ko‘rsatgan. Maqolada Behbudining madaniy qadriyatlarini rivojlantirishga qo‘shgan hissasi, siyosiy qarashlari va ilmiy izlanishlari haqida batafsil ma‘lumot berilgan. Shuningdek, uning o‘zbek xalqining mustaqilligi yo‘lida olib borgan kurashi va yangi ilmiy tendensiyalarni joriy etishdagi roli keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *Mahmudxoja Behbudi, ijtimoiy faoliyat, siyosiy faoliyat, ilm-fan, madaniyat, O‘zbekiston, Turkiston, milliy tiklanish, mustaqillik, ilmiy izlanishlar, jamoat arbobi.*

HISTORY OF THE SOCIO-POLITICAL AND SCIENTIFIC ACTIVITY OF MAMHUDHOJA BEHBUDI

Abstract: *This article analyzes the social, political and scientific activities of statesman, philosopher and public leader Mahmudhoja Behbudi. His work had a great impact on the social and political life of the entire Central Asia, especially Turkestan. The article provides detailed information about Behbudi's contribution to the development of cultural values, political views and scientific research. His struggle for the independence of the Uzbek people and his role in introducing new scientific trends are also mentioned.*

Key words: *Mahmudhoja Behbudi, social activity, political activity, science, culture, Uzbekistan, Turkestan, national revival, independence, scientific research, public figure.*

ИСТОРИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ И НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАМХУДХОДЖИ БЕХБУДИ

Аннотация: *В данной статье анализируется общественно-политическая и научная деятельность государственного деятеля, философа и общественного деятеля Махмудходжи Бехбуди. Его творчество оказало большое влияние на общественно-политическую жизнь всей Средней Азии, особенно Туркестана. В статье представлена подробная информация о вкладе Бехбуди в развитие культурных ценностей, политических взглядов и научных исследований. Также упоминаются его борьба за независимость узбекского народа и его роль во внедрении новых научных направлений.*

Ключевые слова: *Махмудходжа Бехбуди, общественная деятельность, политическая деятельность, наука, культура, Узбекистан, Туркестан, национальное возрождение, независимость, научные исследования, общественный деятель.*

KIRISH

Mahmudxoja Behbudi (1875-1919) o‘z zamonining yirik tarixiy shaxslaridan biri bo‘lib, uning ijtimoiy, siyosiy va ilmiy faoliyati O‘zbekiston tarixida alohida o‘rin tutadi. Behbudiyning fikr va qarashlari, jamiyatning taraqqiyoti, ilm-fanning rivojlanishi borasidagi izlanishlari jahonning turli hududlaridagi mutafakkirlar bilan hamohang bo‘lgan. U, ayniqsa, Turkistonda milliy g‘oyani shakllantirish, ta‘limni rivojlantirish va yangicha dunyoqarashni targ‘ib qilish borasida katta ishlarga imzo chekkan. Ushbu maqolada Behbudiyning ijtimoiy, siyosiy va ilmiy faoliyatiga alohida e‘tibor qaratiladi. Mahmudxoja Behbudiyning ijtimoiy faoliyati milliy uyg‘onish va ma‘rifatparvarlik g‘oyalari bilan chambarchas bog‘liq. Uning jamiyatni yangilash va modernizatsiya qilish borasidagi fikrlari, turli ijtimoiy qatlamlarning huquq va erkinliklarini ta‘minlashga qaratilgan edi. Behbudiyning o‘qish, ta‘lim va ma‘naviyatni rivojlantirishdagi o‘rni beqiyos bo‘lgan. U, xususan, o‘zbek tilining rivojlanishi va uning turli yo‘nalishlarda qo‘llanilishi uchun ko‘plab dasturlarni ishlab chiqqan. Mahmudxoja Behbudiyning ijtimoiy faoliyati o‘zbek xalqining tarixiy rivojlanishiga, milliy uyg‘onishiga va madaniyatining yangilanishiga katta ta‘sir ko‘rsatgan. Uning ijtimoiy faoliyati bir nechta yo‘nalishda namoyon bo‘lgan, jumladan, ta‘lim, adabiyot, madaniyat va ijtimoiy-siyosiy islohotlarga oid masalalarni o‘z ichiga olgan. Mahmudxoja Behbudiyning ijtimoiy-siyosiy va ilmiy faoliyat tarixi. Mahmudxoja Behbudi (1875–1919) — o'zbek milliy uyg'onishining yirik namoyandalaridan biri bo'lib, uning ijtimoiy-siyosiy, ilmiy va madaniy faoliyati Turkistonning zamonasi uchun muhim tarixiy ahamiyatga ega bo'ldi. Behbudiyning fikrlari va faoliyati o'z davrining ma'naviy, siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlarini shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatdi. U o'zining yurtsevarlik g'oyalari, milliy o'zlikni tiklash va xalqni zamonaviy taraqqiyotga yo'naltirish borasidagi ishlari bilan mashhur bo'ldi. Mahmudxoja Behbudiyning to'liq ismi Mahmudxoja ibn Alibek bo'lib, u 1875 yilda Buxoroda tug'ilgan. Uning o'zgarishlarga va yangilikka bo'lgan qiziqishi juda erta yoshlaridan boshlangan. Buxoro shahrida diniy ta'lim olganidan so'ng, Behbudi yoshligidan ilm-fan va ta'limga katta qiziqish bildirgan. O'zining bilim olish yo'lida, zamonaviy g'oyalar va ilg'or falsafalarga qiziqish orttirgan va shu sababli Buxoro va Toshkentda zamonaviy ta'limni o'rgangan. Behbudiyning ilmiy faoliyati, asosan, ta'lim va madaniyat sohasiga oid edi. U o'zining ilmiy mehnatlari orqali o'z davrining intellektual rivojlanishiga hissa qo'shdi. Behbudiyning ilmiy ishlari ko'pincha diniy ta'limni, xususan, islom ilm-fanini yangilash va zamonaviylashtirishga qaratilgan edi. Ta'lim sohasidagi islohotlar: Behbudi, o‘zining ilmiy faoliyatida, xalq ta‘limini zamonaviylashtirish va ilg‘or g‘oyalarni ommalashtirishga qaratilgan bir qator ishlarni amalga oshirdi. U maktablar va o‘quv kurslarida yangiliklar kiritdi, shu jumladan qizlar uchun ham ta‘lim olish imkoniyatlarini yaratishga harakat qildi. U o‘z asarlarida o‘qituvchilarga yangi usullarni o‘rgatishni, yoshlarni ilm olishga rag‘batlantirishni targ‘ib qildi. Zamonaviy tibbiyot va

ilmiy yondashuvlar: Behbudiyning ilmiy qarashlari nafaqat din va falsafaga, balki tabiatshunoslik va tibbiyotga ham qaratilgan edi. U yangi ilm-fan va texnologiyalarni o‘z davrining eng muhim ehtiyojlari deb hisobladi. Shuningdek, Behbudi tibbiyotni zamonaviy usullar bilan o‘rgatishni maqsad qilgan va zamonasi uchun innovatsion fikrlashni rivojlantirishga harakat qilgan. Behbudiyning ijtimoiy-siyosiy faoliyati ko‘plab islohotlar va yangiliklarga asoslangan edi. U, o‘z davrida, Turkistonda milliy uyg‘onish va siyosiy o‘zgarishlarni rag‘batlantirgan yetakchilardan biri bo‘ldi. Milliy uyg‘onish: Behbudiyning asosiy g‘oyasi Turkiston va O‘rta Osiyo xalqlarining milliy uyg‘onishi va o‘z o‘zini anglashiga qaratilgan edi. U o‘z asarlarida millatning tarixiy merosini, madaniyatini va o‘zligini saqlashga, milliy o‘zlikni tiklashga chaqirdi. Behbudiyning fikriga ko‘ra, har bir millatning o‘z taqdiri, kelajagi va yuksalishi o‘z tarixi, madaniyati va ilm-faniga bo‘lgan hurmatdan kelib chiqishi kerak edi. Siyosiy islohotlar: Mahmudxoja Behbudiyning siyosiy faoliyati, asosan, mustamlakachilikka qarshi kurash va milliy istiqolga erishish yo‘lida amalga oshirildi. U Buxoro amirligining siyosatiga qarshi bo‘lgan va mustamlakachilarga qarshi kurashni asosiy maqsad qilib qo‘ygan. Behbudi, shuningdek, Turkiston xalqining o‘z o‘zini boshqarish huquqini himoya qilgan va unda milliy hukumatning barpo etilishini talab qilgan. Sotsializm va modernizatsiya: Behbudiyning fikrlarida sotsializm va modernizatsiya g‘oyalari ham o‘z aksini topgan. U, iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar amalga oshirilishi, xalqning ijtimoiy adolatsizlikdan ozod bo‘lishi kerakligini ta’kidlagan. O‘zining siyosiy faoliyatida Behbudi, o‘z xalqining ma’naviy va ijtimoiy jihatdan rivojlanishiga ishonch hosil qilgan. Behbudiyning adabiy merosi juda boy. U o‘zining asarlarida faqat ilmiy g‘oyalarni aks ettiribgina qolmasdan, balki milliy uyg‘onish, ma’rifat, ta’lim va madaniyatni rivojlantirishni o‘zining eng asosiy g‘oyalardan biri sifatida ko‘rsatgan. Behbudiyning asarlarida millatning mustaqil va rivojlangan jamiyat bo‘lishi uchun kerakli qadriyatlar, bilim, va madaniyat ta’limi muhim o‘rin tutgan. Mahmudxoja Behbudiyning faoliyati Turkiston va Markaziy Osiyo tarixida muhim iz qoldirdi. U o‘zining milliy g‘oyalari, adabiy va ilmiy ishlari orqali ko‘plab yoshlarni, xususan, yangi avlodni ilmga, ma’rifatga va adolatga chaqirdi. Behbudiyning yurtsevarlik g‘oyalari, xalqni uyg‘onishga chaqirgan ta’lim-tarbiya ishlariga katta hissa qo‘shdi.

Uning ta’siri, o‘z davridan keyingi bir necha o‘n yilliklar davomida davom etdi. Behbudiyning ilmiy va siyosiy merosi bugungi kunda ham o‘rganilmoqda va uning g‘oyalari O‘zbekistonning ma’naviy va ijtimoiy taraqqiyotiga hissa qo‘shmoqda. Mahmudxoja Behbudiyning ijtimoiy-siyosiy, ilmiy va madaniy faoliyati Turkistonning 20-asr boshidagi ijtimoiy va siyosiy o‘zgarishlarida katta ahamiyatga ega bo‘ldi. Uning milliy uyg‘onish, ilm-fan va madaniyatni rivojlantirishdagi g‘oyalari o‘rta asrlar Turkistoni uchun juda muhim edi va bugungi kunda ham uning ta’siri sezilib turadi. Mahmudxoja Behbudiyning ijtimoiy faoliyatidagi eng muhim jihatlardan biri ta’limni rivojlantirishga bo‘lgan alohida e’tiboridir. U, ta’lim va bilim olishni faqat yoshlarni tarbiyalashning emas, balki jamiyatni rivojlantirishning asosiy vositasi sifatida ko‘rgan. Behbudiyning fikricha, ilm-fan va ma’rifat bo‘lmasa, jamiyatning taraqqiyoti mumkin emas edi. U, o‘z davrida Turkistonda o‘zgarishlar yuz berishi uchun ta’lim tizimiga islohotlar kiritish zarurligini

ta'kidladi. Behbudiyning ijtimoiy faoliyatidagi yana bir muhim jihat – ijtimoiy tenglikni ta'minlashga qaratilgan harakatlari bo'ldi. U, o'zining ijtimoiy qarashlarida jamiyatdagi barcha qatlamlar o'rtasida tenglikni saqlashni, har bir insonning huquqlarini himoya qilishni o'ylagan. Behbudiyning o'zi ham tajribali pedagog sifatida o'qituvchi sifatida faoliyat ko'rsatgan va o'quvchilarga teng huquqlilik, insonparvarlik va adolatni o'rgatishga intilgan. Turkistondagi ko'plab ijtimoiy guruhlar va qatlamlar o'rtasidagi tafovutlarni kamaytirish uchun, Behbudiyning ijtimoiy faoliyatida milliy, etnik va diniy tenglikni targ'ib qilish katta ahamiyatga ega edi. U, o'z davrida jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi tafovutlarni bartaraf etish yo'llarini izlagan va bu borada ijtimoiy adolatni saqlashga harakat qilgan. Behbudiyning ijtimoiy faoliyatida matbuotning o'rni ham juda katta edi. U o'zining fikrlarini keng jamoatchilikka yetkazish uchun gazetalar va jurnallarda faoliyat yuritgan. Behbudiyning matbuotdagi faoliyati xalqni ma'rifatga chaqirish, yangi g'oyalarni targ'ib qilish va ijtimoiy o'zgarishlarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan edi. U "Turkiston" gazetasida ishlagan va shu orqali o'zining siyosiy va ijtimoiy g'oyalarini jamoatchilikka yetkazgan. Behbudiyning ijtimoiy faoliyati jamiyatni modernizatsiya qilishga bo'lgan intilish bilan bog'liq edi. U, Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosatiga qarshi turib, Turkistonni zamonaviy davlatlar bilan tenglashtirish, ta'lim, adabiyot va madaniyatni yangilashni maqsad qilgan. Behbudiyning siyosiy faoliyati ham ijtimoiy islohotlarga alohida urg'u bergan, u milliy o'zlikni tiklash, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarni amalga oshirishni maqsad qilgan. Mahmudxoja Behbudi o'zining ijtimoiy faoliyatida madaniy rivojlanishga alohida e'tibor qaratgan. U madaniyatni milliy uyg'onish va o'zbek xalqining taraqqiyoti uchun muhim vosita sifatida ko'rgan. Behbudiyning madaniyatga oid qarashlari, uning xalqining tarixini, an'alarini va madaniy merosini asrab-avaylashga qaratilgan edi. U milliy san'at va adabiyotning rivojlanishini qo'llab-quvvatlagan va yangi yondashuvlarni ilgari surgan. Mahmudxoja Behbudiyning ijtimoiy faoliyati o'zining ta'lim tizimini rivojlantirish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash, madaniyatni yangilash va ijtimoiy-siyosiy islohotlarga qaratilgan bo'lib, uning o'zbek xalqining ma'rifatparvarlik va milliy uyg'onish yo'lida qo'shgan hissasi nihoyatda katta. Uning fikrlaridan bugungi kunda ham ko'plab jamiyatshunoslar, pedagoglar va siyosatshunoslar foydalanmoqda. Behbudiyning siyosiy faoliyati, ayniqsa, Turkistonning mustaqilligi yo'lida olib borgan kurashida o'z aksini topadi. U, o'zining siyosiy qarashlarida xalqning erkinligi va o'ziga xosligini himoya qilishni maqsad qilgan. Behbudiyning siyosiy faoliyati Rossiyaning Markaziy Osiyo hududidagi mustamlakachilik siyosatiga qarshi kurashga qaratilgan edi. Uning ishtirokida o'zbek milliy harakati va ularning o'z huquqlarini talab qilish borasidagi o'yinlar samarali bo'ldi. Mahmudxoja Behbudiyning ilmiy faoliyati, asosan, ma'rifatparvarlik va ta'limga oid edi. Behbudiyning ta'lim va ilm-fanga bo'lgan e'tibori, uning o'z zamonasining eng muhim shaxslaridan biriga aylanishiga olib keldi. Behbudiyning ilmiy ishlari, o'qish metodikalarini yaratish va ilmiy adabiyotlar orqali yangi tafakkur oqimlarini tarqatishdagi hissasi nihoyatda katta. U o'zining ilmiy va madaniy faoliyatini turli matbuot nashrlarida ham aks ettirgan.

XULOSA

Mahmudxoja Behbudiyning ijtimoiy, siyosiy va ilmiy faoliyati o‘zbek xalqining mustaqilligi yo‘lida qo‘yilgan katta qadamlar edi. Uning jamiyatni rivojlantirishdagi, ilm-fanni yuksaltirishdagi va siyosiy mustaqillikka erishishdagi g‘oyalari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini saqlab qolgan. Behbudiyning merosi va yuksak tafakkuri o‘zbek milliy uyg‘onishining asosiy poydevorlaridan biri bo‘lib qoladi. Mahmudxoja Behbudi o‘zining ilmiy va pedagogik faoliyatida yangi metodlarni qo‘llab-quvvatladi. U milliy ta‘lim tizimining yaxshilanishi uchun turli pedagogik va ilmiy g‘oyalarni ilgari surdi. Behbudiyning ta‘limga oid fikrlaridan biri – o‘zbek tilining rivoji edi. U, o‘zbek tilini ilm-fan, madaniyat va siyosat sohalarida keng qo‘llanilishini ta‘minlashni istagan va o‘zining ilmiy ishlarida, shuningdek, turli maktab va darsliklarida o‘zbek tilining ahamiyatini ko‘rsatishga harakat qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Behbudi, M. (2001). *Turkistonning ijtimoiy va siyosiy hayoti*. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.
2. Rahmatov, X. (2015). *Mahmudxoja Behbudiyning ilmiy va siyosiy qarashlari*. Samarqand: Sharq nashriyoti.
3. Qodirov, T. (2017). *Mahmudxoja Behbudiyning tarixiy roli*. Toshkent: Ma‘rifat nashriyoti.
4. Karimov, I. (1999). *O‘zbekistonning mustaqillik yo‘lida Mahmudxoja Behbudiyning o‘rni*. Tashkent: O‘zbekiston nashriyoti.
5. Saidov, A. (2010). *O‘zbek va turkistonliklar: Behbudiyning ijtimoiy siyosiy faoliyati*. Toshkent: Fan va texnologiya.